

УДК 330.131.7

Ризики в малому бізнесі

Віннікова І.І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

Марчук С.В.

асистент кафедри менеджменту
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

Стаття присвячена актуальним питанням визначення ризиків малого бізнесу. Визначено місце малого бізнесу в ринковій економіці; виокремлено основні проблеми, з якими стикається мале підприємство під час здійснення господарської діяльності; розкрито особливості існування малого бізнесу в Україні. Зазначено, що в Україні діяльність малих підприємств супроводжується численними ризиками; розглянуто ризики, які впливають на діяльність малих підприємств, подано їх класифікацію. Значна увага приділена основним причинам гальмування розвитку малого бізнесу в Україні. Визначено місце України в рейтингу за індексом глобальної конкурентоспроможності та за умовами, створеними для ведення бізнесу. Досліджено тенденції зміни індексу ведення бізнесу в країні. Сформульовано висновки щодо доцільності впровадження політики підтримки малого бізнесу за рахунок державних програм в Україні.

Ключові слова: малий бізнес, мале підприємство, ризик, підприємництво, підприємці.

Vinnikova I.I., Marchuk S.V. RISKS IN SMALL BUSINESS

Статья посвящена актуальным вопросам определения рисков малого бизнеса. Определено место малого бизнеса в рыночной экономике; подчеркнуты основные проблемы, с которыми сталкивается малое предприятие при осуществлении хозяйственной деятельности; раскрыты особенности существования малого бизнеса в Украине. Отмечено, что в Украине деятельность малых предприятий сопровождается многочисленными рисками; рассмотрены риски, оказывающие влияние на деятельность малых предприятий, представлена их классификация. Значительное внимание в статье уделено основным причинам замедления темпов развития малого бизнеса в Украине. Определено место Украины в рейтинге по индексу глобальной конкурентоспособности и по условиям, созданным для ведения бизнеса. Исследованы тенденции изменения индекса ведения бизнеса в стране. Сделаны выводы относительно целесообразности внедрения политики поддержки малого бизнеса за счет государственных программ в Украине.

Ключевые слова: малый бизнес, малое предприятие, риск, предпринимательство, предприниматели.

Vinnikova I.I., Marchuk S.V. RISKS IN SMALL BUSINESS

The article is devoted to the actual questions of determining the risks of small business. The article defined the place of small business in a market economy, underline the main problems faced by a small enterprise in the course of economic activity, solves the peculiarities of the existence of small business in Ukraine. It is noted that in Ukraine the activity of small enterprises is accompanied by numerous risks, the risks affecting the activity of small enterprises are considered, classification is given. Considerable attention is paid to the main reasons for the inhibition of small business development in Ukraine. The determination place of Ukraine in the ranking according to the index of global competitiveness and the rating of conditions created for conducting business. The tendencies of changes in the index of doing business in the country are investigated. Conclusions are made the expediency of the implementing feasibility and policy implementation for supporting small businesses at the expense of state programs in Ukraine.

Keywords: small business, small enterprise, risk, entrepreneurship, entrepreneurs.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Трансформація економіки в Україні та інтеграція до світового економічного простору вимагає підвищення уваги з боку держави до діяльності малих підприємств, тому одним із можливих шляхів підвищення рівня добробуту населення є стимулювання розви-

тку малого бізнесу. Всебічна підтримка підприємництва приведе до поліпшення забезпечення населення необхідними товарами і послугами, збільшення зайнятості, розширення можливостей для самореалізації, прискорення інноваційного розвитку економіки, формування середнього класу як основи стабільності суспільства.

Малі підприємства в Україні зараз опинилися в найбільш ризиковій зоні ринку, внаслідок чого відчувають проблеми, пов'язані з обмеженістю доступних ресурсів, зростанням потреби у фінансовій підтримці бізнесу, посиленням конкуренції.

Мале підприємництво є однією з найбільш розповсюджених організаційних форм підприємництва, що дає змогу позитивно вирішувати економічні та соціальні питання, тому особливості актуальності набуває проблема виявлення та аналізу найважливіших причин та можливих наслідків ризику в малому бізнесі, розроблення чинників зниження ризиків діяльності малого підприємництва, використання яких сприятиме ефективному розвитку як малого підприємництва, так і національної економіки загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні концепції підприємництва як несення тягаря ризику і невизначеності представлені в роботах Р. Кантільона [1], Ф. Найта [2], І. Тюнена [3], Г. Мангольдта [4]. Проблеми, пов'язані з невизначеністю ринкового середовища, які є передумовою виникнення ризиків, висвітлено у працях В.В. Вітлінського [5, 6], С.І. Наконечного [7], В.В. Лук'янової [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема визначення ризиків у малому бізнесі цікавить як підприємців, так і науковців, що її досліджували. Водночас багато питань зниження і попередження ризиків залишаються невирішеними, що зумовлює необхідність пошуку сучасних шляхів зниження ризиків малих і середніх підприємств з урахуванням їх особливостей. Актуальність і недостатній рівень розробленості зазначених проблем є підставою для проведення цього дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у виявленні та аналізі основних аспектів, розкритті специфіки ризиків у діяльності малого підприємства та обґрунтуванні механізму їх зменшення в умовах сучасної економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Малий і середній бізнес є рушійною силою для країн Європи і низки інших країн. Для України малий і середній бізнес є також важливим фактором розвитку економіки держави.

Малий бізнес має економіко-виробничі та соціально-економічні переваги, такі як гнучкість, динамізм, пристосування до мінливості технологій, здатність оперативно створювати та впроваджувати нову техніку та технології, забезпечення соціальної стабільності, наси-

чення ринку праці новими робочими місцями, відкритість доступу та легкість входження до цього сектору економіки, а також значні соціально-психологічні переваги, в основі яких лежить специфічна мотивація до праці, яка передбачає подолання елементів відчуження і залучення елементів економічного та неекономічного заохочення.

Малому бізнесу притаманні соціальні джерела активізації колективної праці, чого не існує на великих фірмах. Властивий для невеликих підприємств дух ініціативи, підприємливості та динамізму відображається в особливих людських стосунках та специфічному соціально-психологічному кліматі. У невеликих трудових колективах, пов'язаних єдиним прагненням до самостійності та виживання, відроджується почуття господаря, скорочуються до мінімуму елементи бюрократизму. Незначний чисельний склад малих підприємств дає змогу зблизити інтереси керівництва та підлеглих. Між співробітниками, як правило, відсутня боротьба за престиж, яка поглинає значну частину енергії працівників у великих корпораціях. На малих фірмах відносини у трудовому колективі відзначаються простотою, відсутністю відчуженості, що породжує особливу атмосферу сумісної праці, яка сприяє швидкому вирішенню трудових конфліктів між адміністрацією і робітниками.

Розвинений сектор малого та середнього підприємництва не лише створює в економічно провідних країнах світу більшість робочих місць, а і забезпечує значну частку надходжень до бюджетів усіх рівнів [9, с. 199-201].

Підприємці кожен день приймають рішення та ризикують. Часто власники бізнесу покладаються лише на власний досвід та інтуїцію. Однак чим складнішим є бізнес, тим важливішим є визначення ризиків, які можуть перешкодити його реалізації. Малий бізнес здійснює свою діяльність в умовах ризику. Ризик – це такий же важливий складник будь-якої підприємницької діяльності, як реклама, оренда та інше. Як би точно не розраховував бізнесмен майбутні зміни ринкового середовища, неможливо абсолютно вірно спрогнозувати те, що трапиться у майбутньому. У всьому світі постійно відбуваються зміни. Змінюється життя суспільства, переваги споживачів, клієнтів, партнерів.

Підприємець повинен враховувати всі зміни і модернізувати свій бізнес, іти, що називається, «у ногу з часом». Але розвиток підприємства передбачає збільшення не тільки кількості ризиків, але і їх різноманітності.

Тому одним із основних завдань будь-якого підприємця є максимальне збереження підприємства від впливу ризиків. Щоб виконати це завдання, необхідно знати всю інформацію про ризики, що оточують бізнес. Важливо пам'ятати, що ризики малого бізнесу відрізняються від ризиків бізнесу більшого розміру [10, с. 396-398].

На жаль, малий бізнес в Україні потерпає від ризиків, пов'язаних із несприятливими тенденціями розвитку галузі, в якій функціонує мале підприємство; можливим зниженням ціни; циклічністю обсягів продаж; перевищенням виробничих затримок над запланованими; труднощами під час отримання сировини, матеріалів, комплектуючих;

труднощами в отриманні кредитів; циклічністю руху грошових коштів і податків.

На діяльність малих підприємств в Україні впливають такі ризики, як зниження попиту з боку основної групи споживачів, зміни у податковому законодавстві, нестабільність національної валюти, збільшення відсоткових ставок за кредитами, конкуренція, невиконання договірних угод з боку партнерів, зростання орендної плати, стихійні лиха, пожежі, відключення електроенергії, перебої в роботі інтернету та комп'ютерів та інше.

Більшу частину джерел ризиків, з якими стикається мале підприємство, не можна

Рис. 1. Класифікація ризиків малих підприємств

Джерело: власна розробка автора на основі аналізу джерел [5-8]

Позиція України у загальному рейтингу Doing Business за період із 2007 по 2017 р.

Doing Business	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Позиція України в загальному рейтингу	124	128	139	145	142	145	152	137	112	83	80

Джерело: [13]

однозначно віднести до стандартних категорій. Ризики в Україні можуть приймати різні форми і можуть бути класифіковані по-різному. Загалом є дуже багато класифікацій ризиків у малому бізнесі [5-8]. На нашу думку, за всього розмаїття підходів до класифікації ризиків можна виокремити декілька основних із них (рис. 1).

Керівник малого підприємства повинен володіти інформацією про ризики, про методи управління ними. Уникнути ризику в малому бізнесі практично неможливо, але якщо підприємець знає джерело та причину ризику, то він здатен знизити рівень ризику та зменшити дію негативних факторів, пом'якшити ці ризики. Знижений ризик призводить до кращого руху грошових коштів та стабільності [11, с. 160].

Так, за опублікованим Всесвітнім економічним форумом Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 (The Global Competitiveness Index) Україна посіла 85-те місце серед 138 країн світу, втративши за рік шість позицій (у попередньому рейтингу займала 79-ту позицію). Вже традиційно рейтинг очолили Швейцарія та Сінгапур. До десятки найконкурентоспроможніших, як і в попередньому дослідженні, увійшли США, Нідерланди, Німеччина, Швеція, Великобританія, Японія, Гонконг та Фінляндія [12].

Іншим вагомим показником розвитку малого підприємництва в країнах є рейтинг Doing Business. Міжнародна фінансова корпорація Doing Business, що входить до групи Світового банку, з 2003 р. проводить рейтинг умов, створених для ведення бізнесу (великого, середнього та малого). Дослідження охоплює 189 країн. Індекс сприяння складається за 11 показниками, такими як легкість відкриття нового бізнесу, отримання дозволу на будівництво, реєстрація власності, отримання позики, захист прав інвесторів, сплата податків, законодавчий захист контрактів, тощо [13].

Україна впродовж періоду з 2007 по 2017 р. займала різні позиції у цьому рейтингу (табл. 1).

Динаміка індексу ведення бізнесу з 2007 по 2017 р. показала, що позиція України в загальному рейтингу має тенденцію до коливань: у період із 2011 по 2013 р. спостері-

галася тенденція до зниження позиції України в рейтингу у зв'язку з погіршенням економічної ситуації, а в період із 2014 по 2017 р. ситуація покращилась, Україна поступово почала суттєво підвищувати свої позиції в рейтингу. Зараз Україна знаходиться на 80 місці у рейтингу ведення бізнесу.

У 2017 р. Світовий банк опублікував аналітичну доповідь «Ведення бізнесу в 2017 році». Експерти Світового банку зафіксували в 137 країнах світу 283 нормативно-правові реформи у сфері регулювання підприємницької діяльності, спрямовані на поліпшення умов для створення і ведення бізнесу. Найбільша частина реформ була спрямована на спрощення процедури створення підприємств. Другими за популярністю були реформи у сфері оподаткування, доступу до кредитів і регулювання міжнародної торгівлі. Список країн, що продемонстрували значні поліпшення у полегшенні ведення бізнесу за останній рік, очолили Бруней, Казахстан, Кенія, Білорусь, Індонезія, Сербія, Грузія, Пакистан, Об'єднані Арабські Емірати і Бахрейн. У сукупності ці десять країн провели 48 регуляторних реформ, спрямованих на поліпшення підприємницького середовища. Однак, незважаючи на значні поліпшення, у зазначених країнах все ще існують проблеми, які потребують вирішення. Перше місце цього року за сумарним ступенем сприятливості умов для підприємницької діяльності зайняла Нова Зеландія, яка змістила на друге місце Сінгапур (останній був лідером рейтингу протягом дев'яти років поспіль). У першу десятку країн-лідерів також увійшли Данія, Гонконг, Південна Корея, Норвегія, Великобританія, Сполучені Штати Америки, Швеція і Македонія. Загалом найбільш сприятливі умови для ведення бізнесу, як і раніше, відзначаються у країнах із високим рівнем доходу, що є членами Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), а найменш сприятливі – в країнах Африки і Південної Азії. Найбільш несприятливими країнами для ведення бізнесу цього року визнані Південний Судан, Венесуела, Лівія, Еритрея та Сомалі. За ступенем сприятливості умов для розвитку малих підприємств Україна займає місце між Сан-Маріно

та Боснією і Герцеговиною. За минулий рік Україна покращила умови ведення бізнесу лише за чотирма з десяти показників, що розглядаються у дослідженні (табл. 2) [14].

Аналіз даних, наведених у таблиці 2, показав, що за ключовими показниками (індикаторами) бізнес-середовища Україна займає такі місця у рейтингу: за показником реєстрації бізнесу – 20 місце в світі (у 2016 р. – 24 місце), для порівняння – Польща за цим показником у 2017 р. посіла 107 місце; за показником отримання дозволів на будівництво – 140 місце (у 2016 р. – 137 місце), Польща за цим показником опинилася на 46 місці; за можливістю підключення до системи електропостачання –

130 місце (у 2016 році – 140 місце), Польща за цим показником у 2017 р. посіла 46 місце; за простотою реєстрації прав власності – 63 місце (у 2016 р. – 62 місце), тоді як Польща за цим показником у 2017 році посідає 38 місце; за можливістю кредитування Україна разом із Польщею поділили 20 місце (у 2016 р. Україна займала 19 місце); за рівнем захисту інвесторів – 70 місце (у 2016 р. – 101 місце), а Польща за цим показником у 2017 р. – на 42 місці; за рівнем оподаткування – 84 місце (у 2016 р. – 83 місце); за рівнем ведення міжнародної торгівлі – 115 місце (у 2016 р. – 110 місце); за рівнем забезпечення виконання контрактів – 81 місце (у 2016 р. – 93 місце); за

Таблиця 2

Індикатори бізнес-середовища в Україні

Показники (індикатори)	Позиція України в 2017 р. за показниками індексу ведення бізнесу	Позиція України в 2016 р. за показниками індексу ведення бізнесу	Позиція Польщі в 2017 р. за показниками індексу ведення бізнесу	Краща країна у світі за показниками індексу ведення бізнесу в 2017 р.
Початок бізнесу – показник реєстрації бізнесу (ранг)	20	24	107	1 (Нова Зеландія)
Показник отримання дозволів на будівництво	140	137	46	1 (Нова Зеландія)
Індекс контролю якості будівлі (0-15)	8,0	8,0	10,0	15,0 (Люксембург)
Отримання електроенергії (ранг)	130	140	46	1 (Корея, респ.)
Реєстрація майна (простота реєстрації прав власності) (ранг)	63	62	38	1 (Нова Зеландія)
Вартість (% від вартості нерухомості)	1,9	2,0	0,3	0,0 (Саудівська Аравія)
Отримання кредиту (ранг)	20	19	20	1 (Нова Зеландія)
Сила індексу юридичних прав (0-12)	8,0	8,0	7,0	
Індекс глибини кредитної інформації (0-8)	7,0	7,0	8,0	
Захист інвесторів (ранг)	70	101	42	1 (Нова Зеландія)
Розмір індексу регулювання конфлікту інтересів (0-10)	4,7	4,0	6,0	9,3 (Нова Зеландія)
Обсяг індексу управління акціонерами (0-10)	6,7	6,0	6,7	8,3 (Норвегія)
Оплата податків – рівень оподаткування (ранг)	84	83	47	1 (Об'єднані Арабські Емірати)
Рівень забезпечення виконання контрактів (ранг)	81	93	55	1 (Корея, респ.)
Вартість імпорту: відповідність кордону	100	100	0	
Показник простоти ліквідації підприємств	150	148	27	1 (Фінляндія)

Джерело: систематизовано автором за даними [14, с. 11-15]

показником простоти ліквідації підприємств наша країна опинилася на 150 місці (у 2016 р. була на 148 місці), а Польща за цим показником у 2017 р. посідає 27 місце [14, с. 11-15].

Також варто звернути увагу на те, що малі підприємства функціонують в умовах взаємодії внутрішніх та зовнішніх факторів, які впливають на діяльність малого бізнесу.

До основних макроекономічних чинників, які впливають на розвиток малого бізнесу, варто віднести насамперед обмеженість внутрішнього попиту та наявність кризи збуту на внутрішньому ринку у зв'язку із браком вільних фінансових коштів підприємств, зниженням реальних доходів населення; незначну інвестиційну активність; відсутність переливу коштів із фінансового в реальний сектор економіки; обмеженість кредитів.

Основними причинами гальмування розвитку малого бізнесу в Україні та її регіонах є відсутність дієвого механізму реалізації державної політики щодо підтримки малого підприємництва (це питання ще не посіло належного місця і в діяльності місцевих органів державної виконавчої влади); неймовірно важкий тягар оподаткування, що змушує багатьох суб'єктів малого підприємництва відходити в тіньову економіку; низькі темпи та перекося у процесі реформування власності; відсутність належного нормативно-правового забезпечення розвитку малого бізнесу, як і підприємництва загалом; обмеженість або повна відсутність матеріальних фінансових ресурсів [15, с. 103].

Висновки з цього дослідження. Мале підприємництво в Україні має певні риси, які суттєво відрізняють його від підприємництва більшості зарубіжних країн, такі як низький рівень технічного оснащення праці за значного інноваційного потенціалу; низький управлінський рівень власників (засновників) малих підприємств, яким бракує знань, досвіду та культури ринкових відносин; прагнення вітчизняних малих підприємств до максимальної самостійності (більшість зарубіжних малих підприємств працює на умовах франчайзингу, субпідряду тощо); відсутність спеціалізації малих підприємств та їх орієн-

тації на монопродуктову модель розвитку (здебільшого одне мале підприємство провадить декілька видів діяльності); відсутність системи самоорганізації та недостатність інфраструктури підтримки малого підприємництва; відсутність доступу малих підприємств до повної і вірогідної інформації про стан та кон'юнктуру ринку, низький рівень консультативних послуг та спеціальних освітніх програм; практична відсутність державної фінансово-кредитної підтримки малих підприємств; труднощі із залученням іноземних інвестицій через нестабільність економіки та політики в державі; приклади негативного психологічного ставлення населення до підприємців.

У країнах ЄС підприємства малого бізнесу становлять близько 90% від загального числа підприємств [16, с. 248].

Для ефективного функціонування в умовах ринкової економіки кожен підприємець повинен вміти правильно оцінити ступінь ризику і вміти ним управляти в різних ситуаціях. Підприємницька діяльність неможлива без ризику, тому під час формування майбутніх задумів необхідною умовою є оцінювання ризиків.

Малий бізнес в Україні має стати основою соціально-економічного розвитку нашої держави. У Євросоюзі налічується понад 20 мільйонів підприємств малого та середнього бізнесу, які дають більше половини загального обороту і доданої вартості [17, с. 47-49].

Малий бізнес в Україні має стимулювати розвиток комунікацій, сприяти розвитку технологій, покращувати ефективність виробництва, сприяти розвитку економіки, а також впливати на підвищення якості життя населення.

В Україні необхідно проводити політику підтримки малого бізнесу за рахунок державних програм. Як результат – малі підприємства в Україні почнуть займати ніші, які нецікаві великим організаціям.

Тому головною метою розвитку малого бізнесу в Україні і зниження ризиків має бути державна програма Уряду, яка збалансує інтереси держави і бізнесу, забезпечить оптимальні умови підприємницької діяльності і збільшить конкурентоспроможність малого бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Richard Cantillon: Pioneer of Economic Theory Routledge, 1992 – 210 с.
2. Найт Ф.Х. Риск, неопределенность и прибыль. – М.: Дело, 2003. – 360 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=232ba380-67ec-4689-a90ef67da7840f9e&title=DoingBusiness%20>
3. Альфред Маршалл: Основи економічної науки. – Ексмо, 2007. – С. 21.

4. Schneider E., Mangoldt Hans Karl Emil von, International Encyclopedia of the Social Sciences, vol. 9, ed. D.L. Sills (Macmillan Free Press, 1968); K.H. Hennings, The Transition from Classical to Neoclassical Economic Theory: Hans Von Mangoldt, (Kyklos, 33(4), 1980).
5. Вітлінський В.В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику – К.: Деміург, 1996. – 211 с.
6. Вітлінський В.В., Наконечний С.І. Ризики у менеджменті. – К.: Борисфен-М, 1996. – 325 с.
7. Вітлінський В.В., Наконечний С.І. Ризик у менеджменті. – К.: КНЕУ, 2005. – 336 с.
8. Лук'янова В.В., Головач Т.В. Економічний ризик: навч. посіб. – К.: Академвидав, 2007. – С. 12-46.
9. Слав'юк Р.А. Фінанси підприємств: підручник / Р.А. Слав'юк; Національний банк України, Університет банківської справи. – К.: УБС НБУ: Знання, 2010. – 550 с. – С. 199-201.
10. Васильців Т.Г. Економіка малого підприємства: навчальний посібник / Т.Г. Васильців, О.І. Іляш, Н.Г. Міценко; за ред. д-ра екон. наук Т.Г. Васильціва. – К.: Знання, 2013. – С. 396-398.
11. Донець Л.І. Основи підприємництва. Донець Л.І., Романенко Н.Г. Основи підприємництва. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С. 160.
12. Позиція України в рейтингу країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-idxsom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1>
13. Doing Business-2017. Україна в рейтингу Світового банку легкості ведення бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/doing-business-2017-ukrayina-v-reytingu-svitovogo-banku-legkosti-vedennya-biznesu>
14. International Bank for Reconstruction and Development Doing Business-2017 Ukraine. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/~media/wbg/doingbusiness/documents/profiles/country/ukr.pdf>
15. Кашуба О.М. Підприємство в Україні: проблеми і перспективи розвитку. Економіка та держава № 6/2015, с. 103. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2015/24.pdf
16. Гаврилішин А.П., Омельчук І.М. Порівняльна характеристика малих підприємств в ЄС та Україні // Безпека людини в умовах глобалізації: сучасні правові парадигми: VII Міжнародна науково-практична конференція, Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2017 р.: тези доповіді – Тернопіль: Вектор, 2017. – Т. II. – С. 248-250.
17. Хитра К.П. Проблеми кредитування малого бізнесу в Україні / К.П. Хитра, Р.С. Квасницька / МОНУ, Хмельницький нац. ун-т, Ін-т економіки та упр-ня. – Хмельницький, 2009. – С. 47-49.